



دانشگاه الزهرا (س)

دانشکده ادبیات، زبانها و تاریخ

گروه تاریخ

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ اسلام

عنوان

مطالعه تطبیقی تصویر عباس بن علی (ع) در مدایح و مرثی‌های پس
از انقلاب اسلامی با منابع تاریخی (تا پایان قرن چهار هجری)

استاد راهنما

دکتر علیمحمد ولوی

استاد مشاور

دکتر شهلا بختیاری

دانشجو

مرضیه یعقوبی

اسفند ۱۳۸۸

تقدیم به

فرزند زهرا(س)- مادرم - که تمام سعیش این بود و هست که با نام

عباس(ع) شبهای آسمان زندگیمان را مهتابی کند

و پدر - عباس قصه زندگی ام - که هر روز مردانه مشک خشکیده

زندگی را در شاهراه رسیدن به فرات حیات بر دوش می کشد.

عباس بن علی (ع) یکی از افراد حاضر در واقعه عاشورا است که به دلیل همین حضورش که تا قبل از آن کمتر مطرح می باشد، توجه مورخین و مؤلفان بعدی را به خود جلب کرده است. حادثه عاشورا به سبب جایگاه ویژه در سراسر تاریخ اسلام، همواره مورد توجه بسیاری از مورخان و مقتل نویسندگان بوده است، اما با گذشت زمان و گسترش مراسم عزاداری و سوگواری تحت تأثیر اوضاع اجتماعی و سیاسی هر عصر، برداشت های متفاوتی از این واقعه شده و یا بر برخی از برداشت ها تأکید گردیده است. یکی از مهمترین ابعاد واقعه کربلا بعد سوگواران این حادثه با تکیه بر حضور و نقش افراد به خصوص عباس بن علی (ع) در واقعه مذکور است. نادیده گرفتن این بعد از حادثه باعث میشود در بررسی آن، روایت تاریخ عاشورا، روایتی بی روح، و فاقد هر گونه عنصر محرک عواطف و احساسات جلوه کند. اما هر چه از زمان وقوع این حادثه فاصله گرفته شده، به دلیل عوامل متعدد، این بعد به شایع ترین و عمده ترین قرائت در محافل و مجالس عزاداری شیعی تبدیل شده، و همین مسئله منجر به بروز ناهماهنگی هایی بین تصویر عباس بن علی (ع) در مدایح و مراثی پس از انقلاب اسلامی با آنچه در منابع تاریخی موجود می باشد شده است.

بر این اساس، در این رساله، با استفاده از رویکرد تاریخی، ضمن بررسی و تحلیل مدایح و مراثی پس از انقلاب اسلامی و به کارگیری رویکردی تطبیقی، تصویر عباس بن علی (ع) در مدایح و مراثی پس از انقلاب با منابع تاریخی تا پایان قرن چهارم هجری مطابقت داده شد. بر پایه این روش مشخص گردید که در مقایسه با منابع تاریخی، مدایح و مراثی پس از انقلاب اسلامی با برخورد عاطفی با مقوله عزاداری و تأثیرپذیری از حماسه باعث ارائه تصویر متفاوت با منابع تاریخی از عباس بن علی (ع) شده اند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
و	مقدمه.....
۱	فصل اول مبانی پژوهش.....
۲	۱-۱ : مسئله پژوهش.....
۴	۳-۱ : فرضیه پژوهش.....
۴	۴-۱ : اهداف پژوهش و ضرورت آن.....
۵	۵-۱ : مفاهیم و واژگان تحقیق.....
۱۱	۶-۱ : پیشینه پژوهش.....
۱۸	۷-۱ : بررسی و نقد منابع.....
۳۲	فصل دوم عباس بن علی (ع) قبل از کربلا؛ مقایسه دو تصویر.....
۳۵	۱-۲ : نسب عباس بن علی (ع).....
۳۶	۲-۲ : ازدواج علی (ع) با ام البنین.....
۳۷	۳-۲ : فرزندان ام البنین.....
۳۹	۴-۲ : ولادت عباس بن علی (ع).....
۴۰	۵-۲ : القاب - کنیه ها.....
۸۱	۶-۲ : ویژگی های ظاهری.....
۸۹	۷-۲ : ازدواج عباس بن علی (ع).....

- ۸-۲: اعقاب عباس بن علی (ع) ۹۰
- فصل سوم عباس بن علی (ع) در کربلا؛ مقایسه دو تصویر ۹۲**
- ۱-۳: سقایت عباس بن علی (ع) ۹۳
- ۲-۳: همراهی عباس بن علی (ع) با حسین بن علی (ع) در گفتگو با عمر بن سعد ۹۷
- ۳-۳: آمدن امان نامه برای پسران ام البنین ۹۷
- ۴-۳: مهلت شب عاشورا ۱۰۲
- ۵-۳: اعلام حمایت عباس بن علی (ع) از حسین (ع) در شب عاشورا ۱۰۳
- ۶-۳: عباس بن علی (ع) پرچمدار روز عاشورا ۱۱۴
- ۷-۳: آرام کردن زنان و بچه ها قبل از جنگ ۱۱۴
- ۸-۳: عباس بن علی (ع) در میدان نبرد ۱۱۷
- ۹-۳: رفتن برادران عباس (ع) به میدان به اذن عباس بن علی (ع) ۱۱۹
- ۱۰-۳: شهادت عباس بن علی (ع) ۱۲۱
- ۱۱-۳: اعتبار و منزلت خاندانی ۱۷۹
- جمع بندی و نتیجه گیری ۱۸۶
- فهرست منابع ۱۹۳

مقدمه

حادثه عاشورا و افراد حاضر در آن در طول تاریخ اسلام، به جهات گوناگونی مورد توجه قرار گرفته و موجب پدیداری آثار مکتوب و شکل گیری آداب و سنن بسیاری شده است. از آنجا که این حادثه بزرگ با زندگی دینی مسلمانان پیوند خورده است، همواره گفتگوهای را پیرامون خود پدید آورده و پرسش هایی را نیز به دنبال داشته است. مهم ترین این پرسش ها که مورد توجه قرار گرفته ، این است که آیا آنچه که شیعیان درباره عاشورا و افراد حاضر در آن از جمله عباس بن علی (ع) در اشعار و مدایح و مراثی عرضه می دارند با آنچه در منابع تاریخی متقدم به رشته تحریر در آمده است همخوانی دارد؟ شخصیت حضرت عباس(ع) تا قبل از واقعه عاشورا کمتر مورد توجه مورخان قرار گرفته و توجه به او بیشتر معطوف به حضورش در حادثه کربلا می باشد. اما گفتگو در خصوص رویداد کربلا بیش از آنکه مقوله ای تاریخی، کلامی، فقهی، اخلاقی و در یک کلمه امری معرفتی باشد، برای بسیاری وسیله ارتزاق و معیشت یا اعتبار و فضیلت یا تحریک احساس توده مردم شده است. مداحی و مرثیه سرایی یکی از نمودهای احیای اندیشه اهل بیت و معرفت نسبت به آنها و ترویج فکر و راهشان است. ثواب مداحی و مرثیه خوانی و عزاداری با چنین فلسفه و مقصدی قابل حصول است. چهره ای که از ابوالفضل العباس(ع) پس از انقلاب اسلامی خصوصاً در چند سال اخیر در مدایح و مراثی ترسیم شده است به طوری با مسائل عاطفی خلط شده که منجر به بروز نوعی منزلت علوی و فرافیزیکی برای او شده است، به صورتی که اگر کسی از چگونگی وقایع تاریخی حادثه آگاهی نداشته باشد، تمایز میان روایات درست و نادرست برای او دشوار خواهد شد. از این رو بسیاری از وقایع در مدایح و مراثی متفاوت با گزارشهای تاریخی بیان می شود. با توجه به مطالب فوق، در این رساله سعی شد که با تکیه بر روایات منابع تاریخی و مدایح و مراثی پس از انقلاب اسلامی با رویکردی تطبیقی به توضیح و تبیین تصویر عباس بن علی (ع) پرداخته شود. بدین لحاظ

محورهای اصلی پژوهش مبتنی بر روایات تاریخی و نیز مدایح و مرثی استوار گردیده است. با این همه هدف این پژوهش نشان دادن وجوه تمایز بین تصویر عباس بن علی (ع) در مدایح و مرثی پس از انقلاب اسلامی با منابع تاریخی تا پایان قرن چهارم هجری است.

مسئله انجام هر گونه کار پژوهشی با موانع و مشکلاتی همراه است. در این پژوهش به دلیل این که عباس بن علی(ع) تا قبل از واقعه کربلا در عرصه های سیاسی، نظامی، اجتماعی و کمتر مطرح بوده و به خاطر حضور مؤثری که در کربلا داشته مورد توجه قرار گرفته، پژوهشگر در یافتن اطلاعات و گزارش ها با محدودیت هایی مواجه بوده به طوری که به ندرت به مطالبی که به قبل از واقعه مربوط باشد دست یافته است.

در پایان لازم می دانم مراتب سپاس خویش را نسبت به استاد بزرگوار راهنما آقای دکتر ولوی که صبورانه در همه مراحل این پژوهش مرا همراهی و راهنمایی کردند تقدیم کنم و از مشاور محترم رساله خانم دکتر بختیاری نیز کمال تشکر را دارم و همینطور سپاسگزار دوستان عزیزم هستم که اگر همراهی و همفکری اینان نبود تحمل سختی ها و پیشرفت در کار غیر ممکن می نمود.

فصل اول

مبانی پژوهش

۱-۱: مسئله پژوهش

عباس بن علی (ع) از جمله افراد خاندان بنی هاشم است که در واقعه کربلا به شهادت رسید. حادثه عاشورا به سبب جایگاه بخصوصش در طول تاریخ اسلام، همواره مورد توجه بسیاری از مورخان و مقتل نویسندگان بوده و این امر سبب شده که افراد حاضر در حادثه نیز مورد توجه مورخان و نویسندگان قرار گیرند. عباس بن علی (ع) از جمله این افراد است که تا قبل از حادثه بندرت توجه مورخان را به خود جلب کرده بود و میتوان گفت اطلاعات درباره او صرفاً به حضورش در حادثه کربلا محدود میشود. اما واقعه عاشورا که به دلیل تسلط خاندان بنی امیه، و عدم بیعت حسین بن علی (ع) با یزید بن معاویه در سال ۶۰ هجری آغاز و با شهادت امام (ع) و یارانش در روز دهم محرم سال ۶۱ هجری به اوج خود رسید، در بطن خود در عرصه های بی شماری از جمله ابعاد سیاسی، کلامی و فرهنگی آثار و نتایج مهمی را به همراه آورد. چنین نتایجی بنی امیه را بر آن داشت تا با تفسیرهای ناروا و تحریف وقایع، آن را خنثی و بی اثر سازند. از طرف دیگر نامکتوب ماندن گزارشهای تاریخی این حادثه تا نیمه اول سده دوم هجری سرآغازی برای راهیابی آسیب های گوناگون به واقعه کربلا شد. یکی از ریشه های آفت پذیری در گزارش قیام حسین (ع) در بستر تاریخ، ذهنیت مسلمانان به ویژه شیعیان بود که به دلایل تاریخی خاص خود از جمله مہجوریت و مغلوبیت سیاسی و اجتماعی در قرون متمادی باعث شدند تا بسته به اقتضای شرایط هر دوره رویکردهای تاریخی، عاطفی، عرفانی، اسطوره ای و حماسی به این حادثه داشته باشند و نتوانند پیوندی منطقی با انگاره های عقلانی ایجاد کنند. علاوه بر آن واقعه عاشورا و خصوصاً شخصیت عباس بن علی (ع) به دلیل فاصله گرفتن از مطالعات عالمانه، با مغالطات عامیانه و دروغ به بهانه اجر و ثواب بیشتر تا حدی از تصویری که منابع متقدم تاریخی ترسیم کردند دور شده و در بعضی موارد وارونه نمود یافته است. این آثار با نگاهی عاطفی

به حادثه کربلا داستانه‌ها و مطالب غیر قابل باوری را اضافه کرده‌اند که بسیاری از آنها مبنای تاریخی ندارد. به عبارت دیگر مؤلفان این آثار به جهت برجسته نمودن اقدامات ابوالفضل العباس(ع) در واقعه کربلا اخبار مجعول و بی اساسی را به واقعیت حادثه کربلا افزودند که در منابع متقدم اثری از آنها وجود نداشت. این آثار، مرجع و منبع اصلی برای مداحان و مرثیه سرایان در سرودن اشعار در ارتباط با حضرت عباس(ع) شده است.

مراسم سوگواری امام حسین(ع) از دیرباز نقشی اساسی و غیر قابل انکار بر فرهنگ جامعه شیعی داشته است. اما عزاداری‌ها با همه اهمیت و جایگاه مهمی که دارد، در طول سال‌های اخیر - و شاید به دلیل بی توجهی و کم کاری هنرمندان، شاعران، مداحان و مرثیه سرایان - شاهد برخی از انحرافات به ویژه در امر مداحی و مرثیه خوانی بوده ایم. به طور مثال برجسته ترین ویژگی عباس بن علی(ع) از نظر مرثیه سرایان و مداحان امروزی چشمان سیاه، ابروان کمان و قامت رعناى اوست، به هر تقدیر تمایز و ناهماهنگی موجود میان تصاویر منعکس در مدایح و مرثی و منابع تاریخی و برداشت عاطفی و حماسی، بخصوص در مورد حضرت عباس(ع) ما را بر آن داشته تا در این پژوهش با اتکا به یک روش علمی دقیق ابتدا اخبار و گزارشهای مربوط به ابوالفضل العباس(ع) را از منابع تاریخی تا پایان قرن چهار هجری بدست آوریم. آنگاه تصویر تاریخی عباس بن علی(ع) را با مدایح و مرثی پس از انقلاب اسلامی تطبیق داده تا وجوه تمایز این دو مشخص شود.

۲-۱ : پرسش پژوهش

۱- تمایز میان تصویر عباس بن علی(ع) در مدایح و مرآئی پس از انقلاب اسلامی با تصویر ارائه شده در متون تاریخی (تا پایان قرن چهار هجری) چیست ؟

۳-۱ : فرضیه پژوهش

۱- تصویر عباس بن علی(ع) پس از انقلاب اسلامی عاطفی و فرازمینی است؛ اما تصویر ارائه شده در متون تاریخی (تا پایان قرن چهار هجری) مبتنی بر مؤلفه های واقعی می باشد.

۴-۱ : اهداف پژوهش و ضرورت آن

عباس بن علی(ع) تا قبل از حادثه عاشورا چندان توجه مورخان را به خود جلب نکرده بود و اطلاعات بسیار اندکی از او در منابع متقدم تا قبل از حادثه موجود است، در پی وقوع حادثه عاشورا در ذهنیت مسلمانان به ویژه شیعیان مطرح و ماندنی شد. توصیف چهره های حاضر در واقعه عاشورا به شیوه ها و اشکال گوناگون تجلی پیدا کرده است که شاید بارزترین آن مجالس عاشورایی است که در آن مداح و مرثیه سرا در قالب شعر به بیان رویدادهای حادثه کربلا و تلاش در جهت ارائه مفصل موضوعات آن می پردازد. اما بخشی از سخنان بی پایه و سستی که در اطراف واقعه عاشورا و شخصیت‌های حاضر در آن بخصوص عباس بن علی (ع) به وجود آمده از همین مجامع و مجالس است. به طوری که مداح یا مرثیه خوان برای افزودن بر شوق مردم و

جذب آنها و برانگیختن احساسات و عواطفشان، بسیاری از اضافات و مبالغات را به اصل واقعه عاشورا وارد می کند. به همین سبب بایستی در جهت شناسایی تحریفات و اصلاح و زدودن آنها از چهره قیام عاشورا و مخصوصاً عباس بن علی(ع) کوشید که آن یک ضرورت اجتناب ناپذیر می باشد. بر این اساس پژوهشی جامع و فراگیر در رابطه با ارائه تمایز میان تصویر عباس بن علی(ع) در مدایح و مراثی با منابع متقدم ضروری به نظر می رسد.

۱-۵: مفاهیم و واژگان تحقیق

تصویر تاریخی (Historical Image) :

وقتی می گوییم تصویر تاریخی، به دنبال آن هستیم که ببینیم برآیند آنچه درباره شخصیت عباس بن علی(ع) گفته شده است چه ذهنیتی ایجاد می کند و حتی چه احساسی را سبب می شود. آیا مانند دیگر افراد معرفی شده است که تنها تفاوت او ویژگی های اخلاقی و مراتب معرفتی است که به دست کسانی که بی رحم و شقاوت پیشه اند به قتل رسیده است، مثلاً فردی که تجسم قهرمانان حماسی است و علی رغم برخورداری از همه ویژگی های شخصیت های حماسی ناجوانمردانه کشته شده یا موجودی علوی و الهی که قالبی انسانی یافته است. در واقع منظور این است که از هر یک از این گزارشها کدام تصویر قابل استنباط است و اصیل ترین تصویر کدام است. آیا آنچه در مدایح و مراثی ارائه می شود بر این تصویر اصیل انطباق دارد یا خیر؟ تصویر تاریخی ویژگی ها و مشخصات فردی است که در منابع تاریخی ترسیم شده است. این ویژگی ها شامل تبار، مشخصات ظاهری، ویژگی های جسمی، اعتبار و منزلت خاندانی، نقش و منزلت سیاسی، نحوه مبارزه و شهادت، محل شهادت، قاتل یا قاتلین و... میشود. منظور از رویکرد تاریخی در این

پژوهش هم نوع نگاه و روش تاریخنگار در دریافت وقایع تاریخی مربوط به عباس بن علی(ع) است. در مدایح و مرثیاتی نیز به این معنی است که ببینیم مضمون و محتوای مدایح و مرثیاتی گفته شده در مورد حضرت عباس(ع) تا چه حد، از واقعیت های تاریخی مرتبط با او در واقعه کربلا الهام گرفته و با آن هماهنگی دارد.

مدایح (Elegies) :

کلمه "مدایح" جمع مدیحه، مصدر آن مدح و اسم آن مدحه*، در مقابل هجو و به معنای ستایش و خوبی است.^۱ در دایره المعارف اسلام نیز مدح به عنوان یکی از اصطلاحات فنی رایج در زبان عربی و ادبیات اسلامی بیان شده است که شعر ستایش آمیز از آن نوع می باشد. مفردش اومدوحه یا مدیحه است و نویسنده آن مداح نامیده می شود. مداح در فرهنگ شیعی، به کسانی گفته می شود که در ایام ولادتها و شهادتهای ائمه(ع) در مجالس جشن و عزا اشعاری در فضایل و مناقب محمد و آل محمد(ص) یا در مظلومیت آنان می خوانند.^۲ در ادبیات فارسی مدح و ستایش یک ویژگی بارز و کلی در زندگی درباری ایران بود به طوری که شایسته حکمرانان و صاحب منصبان و پادشاهان بود.^۳ در فرهنگهای لغت فارسی هم به معنای ستایش کردن آمده است و در اصطلاح به اشعاری که در بیان، توصیف و تمجید فضایل و اعمال شخص یا فردی سروده باشند گفته می شود.^۴ موضوع این گونه

* نقیض الهیجاء و هو حسن الثناء.

^۱ - ابی الفضل جمال الدین محمد بن مکرم ابن منظورالإفریقی المصری.(۵۱۴۱۴)، **لسان العرب**، ج ۲، بیروت، دار صادر، ، ص ۵۸۹.

^۲ - سید محمد صادق موسوی گرمارودی و دیگران.(۱۳۸۴)، **فرهنگ عاشورا**، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ، ص ۶۴۰.

^۳ - J.Knappert , (1986), " **Madih** " ,Ency. ,Islam , E.I2 , V4 , Leiden , p 955-956.

^۴ - علی اکبر دهخدا. (۱۳۲۵ش)، **لغت نامه دهخدا**، ج ۴۳، تهران، بی نا، ، ص ۱۴؛ محمد معین، **فرهنگ فارسی**.(۱۳۸۲) ج ۳، تهران، امیرکبیر ، ص ۳۹۶۰.

اشعار، ستایش پیامبر، امامان و اولیای دین و باز نمودن صفات عالی و انسانی و مقام والای آنان نزد خدا و شرح شجاعتها و جوانمردیهای آنان است.^۱

مراثی (Eulogies):

کلمه "مراثی" جمع مرثیه و به معنای گریستن و برشمردن اوصاف و احوال شخص متوفی است.^۲ در دایره المعارف اسلام مرثیه به معنی شعری که با گریستن و سوگواری برای درگذشت افراد به همراه ذکر محاسن و تأسف از مرگ سروده می شود، آمده است و در ادبیات عرب به معنی گریستن و عزاداری موزون با اجرای تشریفات مذهبی به وسیله زنان خویشاوند فرد متوفی پیرامون مراسم دفن بیان شده است.^۳ در فرهنگهای لغت فارسی نیز مرثیه به معنی شعری که با گریستن بیاد مرده به همراه شرح محاسن و ذکر خیرش می باشد، آمده است. در اصطلاح هم به اشعاری که در مراسم عزاداری شهیدان کربلا با آهنگ خاصی خوانده می شود مرثیه گفته می شود.^۴ شاعر در این نوع اشعار کمتر به شرح جزئیات حوادث تاریخی می پردازد و بیشتر به برجسته و نمایان کردن وقایع غم انگیز و جانسوز حادثه با استفاده از کلمات احساسی و عاطفی می پردازد. تا احساسات خوانندگان یا شنوندگان را در سوگ مرگ شهیدان برانگیزاند.^۵ و مرثیه خوب هم آن است که اگر کسی متوفی را نشناسد و از خصال او آگاه نباشد، دل بر وی بسوزاند.^۶ به عبارت دیگر شاعر در مرثیه محاسن و مکارم اخلاق، بزرگواری ها، رشادت ها و صفات نیک شخصی را که فوت

^۱ - گرمارودی، همان، ص ۶۴۵.

^۲ - خلیل بن احمد فراهیدی، (۱۴۱۰ هـ) العین، ج ۸، قم، هجرت، ص ۲۳۴.

^۳ - J.Knappert, (1986), " Marthiya ", Ency. ,Islam , EI.2 , V5 , Leiden , p602.

^۴ - دهخدا، همان، ج ۴۳، ص ۷۶؛ معین، همان، ج ۳، ص ۳۹۸۰.

^۵ - گرمارودی، همان، ص ۶۵۸.

^۶ - محمد جابانی، (۱۳۸۰) تحول مرثیه در ادبیات کهن پارسی، مشهد، سخن گستر، ص ۲۱.

کرده یا به شهادت رسیده است به شکل و لحنی به رشته نظم در می آورد که بتواند در خواننده یا شنونده شعر، تأثر و غم ایجاد کند، به طوری که گاه اشک تحسّر و تأسف را به جهت فقدان فرد متوفی یا شهید از دیدگان جاری سازد.

تصویر عاطفی (Emotional Image) :

نقطه ای که فیزیولوژی و روان شناسی باهم تماس پیدا میکنند " عاطفه " است. در حقیقت کلمه عاطفه یا هیجان کاملاً به کلمه انگیزش که به معنای هیجانی شدن* است، ارتباط دارد. عاطفه نیز همچون یک انگیزه، شخص را به جنب و جوش یا حرکت تحریک می کند. بین هیجان و انگیزش بستگی زیادی وجود دارد و هیجان می تواند با رفتار برانگیخته همراه باشد. به این صورت که یا هدف رفتار برانگیخته باشد یا رفتاری را برانگیزد، یعنی هیجان، انگیزه رفتار باشد. به عبارت دیگر عاطفه ما را به انواع خاص رفتار وادار می کند.^۱ بنابراین منظور از تصویر عاطفی این است که، بیان مطالب در مورد عباس بن علی(ع) در مدایح و مراثی پس از انقلاب اسلامی، علیرغم تصویر ارائه شده در منابع تاریخی موجود می باشد و صرفاً تجسم بعد عاطفی آن، که منجر به برانگیخته شدن عواطف و احساسات مخاطب یا شنونده می شود، است.^۲ منظور از رویکرد عاطفی نیز در پژوهش حاضر قرائت تراژیک و حزن انگیز از تاریخ عاشورا است. بر این اساس که وقایع تاریخ عاشورا (بخصوص عباس بن علی(ع)) با صبغه تراژیک و حزن انگیز به گونه ای روایت شود که عواطف و احساسات خواننده و شنونده را تحریک کند. در این رویکرد بعد جانسوزی و سوگوارانه واقعه از یک سو و بعد ددمنشی و وحشی گری دشمن از سوی دیگر مورد توجه و تأکید است.^۳

* هیجان همان چیزی است که عناصر احساس، انگیزش، هدفمندی، و بیانگری را در واکنش منسجم به رویداد فراخوان تنظیم می کند. (جان مارشال ریو. (۱۳۸۵) **انگیزش و هیجان**، یحیی سید محمدی، تهران، ویرایش، ، ص ۳۱۶)

^۱ - علی اکبر شعاری نژاد. (۱۳۶۳) **روان شناسی عمومی**، تهران، توس، ، صص ۴۳۹-۴۳۷.

^۲ - شعاری نژاد، همان، صص ۴۳۹- ۴۳۷.

^۳ - حسین مفتخری، محسن رنجبر. (۱۳۸۷) **رویکرد احساسی- عاطفی به واقعه عاشورا در ایران (از صفویه تا مشروطه)** فصلنامه شیعه شناسی، ، شماره ۲۴، صص ۱۷۱ و ۱۷۲ .

تصویر فرازمینی (Metaphysical Image) :

کلمه فرازمینی یا همان متافیزیک به معنی چیزی است که فراتر از درک حسی، عقلی و منطق انسانی است.^۱ اصولاً طرح چنین مسائلی به دلیل تمایل بشر به قهرمان سازی و قهرمان پروری در طول تاریخ است و به این خاطر انسان متأثر از آن درباره حوادث مهم و قهرمانان دینی و ملی خود دست به ساخت حماسه می زند و بتدریج اعمال آنان را به چشم نسلهای آینده بزرگ جلوه می دهد. اغراق در ساختمان حماسه نیرومندترین عنصر خیال شاعرانه است.^۲ انسان تا جایی پیش می رود که خاطرات به یاد مانده از آنان باعث می شود بتدریج بدرجات فوق بشری ارتقاء یابد و اعمالشان در شمار خوارق عادت در آید.^۳ یکی از شخصیت‌های شاخص در کربلا که حس قهرمان پرستی را به شدت شکوفا کرده عباس بن علی(ع) می باشد. شاخ و برگ دادن زیاد، اغراق و مبالغه در اقداماتش باعث ارائه تصویری فرازمینی و فوق بشری از او در مدایح و مرثیاتی پس از انقلاب شده است.

از آن جا که حس کمال جویی و قهرمان پرستی در نهاد انسان نهفته است ناخواسته با اسطوره سازی ها و ساختن حماسه همیشه می خواهد آن حس غریزی و فطری را ارضاء کند.^۴ مخصوصاً وقتی که قهرمان تعلق می هم به انسان داشته باشد که انسان بخواهد به او افتخار بکند. به دلیل همین حس قهرمان پرستی در بشر است که متأثر از آن درباره قهرمان های ملی و دینی به حماسه سرایی دست می یازد.^۵ منظور از رویکرد حماسی هم بیان مطالب به صورتی است که از آن بویی از غیرت و شجاعت و مردانگی می آید که باعث

R.Arnaldez (1986), " Ma Bad Altabia " Ency. ,Islam , EI.2 , V5 , Leiden , p841.

۱ -

۲ - محد رضا شفیعی کدکنی. (۱۳۶۶)، *صور خیال در شعر فارسی*، تهران، انتشارات آگاه، ص ۳۸۵.

۳ - ذبیح الله صفا. (۱۳۶۳)، *حماسه سرایی در ایران*، تهران، امیرکبیر، ص ۳۸۵.

۴ - محمد صحتی سردودی. (۱۳۸۳)، *تحریف شناسی عاشورا و تاریخ امام حسین(ع)*، تهران، امیرکبیر، ص ۲۸۴.

۵ - مرتضی مطهری. (۱۳۶۳)، *حماسه حسینی*، ج ۳، تهران، صدرا، اردیبهشت، ص ۱۱۹.

تحریک روح و پدید آمدن حالات هیجانی شود که در نهایت در روح انسانی سلحشوری و مقاومت و ایستادگی ایجاد کند.

۱-۶: پیشینه پژوهش

کتاب ها و مقالات بیشماری پیرامون واقعه کربلا تدوین و منتشر شده است، که هر کدام به بررسی بعدی از ابعاد آن پرداخته اند و تاکنون پژوهش جامعی به صورت تطبیقی درباره تصویر تاریخی عباس بن علی(ع) با مدایح و مراثی که مورد نظر این نوشتار می باشد صورت نگرفته است. توجه به عباس بن علی(ع) در آثار یاد شده به دو طریق بوده، بدین معنی که در برخی آثار، ضمن بررسی زندگانی حسین بن علی(ع) و واقعه کربلا حضرت عباس(ع) نیز بطور اجمالی معرفی و تا حدودی به کیفیت حضور او در حادثه کربلا اشاره شده است. آثاری نیز به صورت تک نگاری تألیف شده که به معرفی و بررسی زندگی ابوالفضل العباس(ع) پرداخته اند. بر اساس این دسته بندی پیشینه پژوهش بررسی و نقد می شود.

۱-۶-۱: کتبی که ضمن بیان قیام حسین بن علی(ع) به شرح حال عباس بن علی(ع) پرداخته اند.

بخش اعظم این کتابها با استناد به منابع متأخر با رویکردهای توصیفی نوشته شده اند و قرائت نویسندگان از فرهنگ عاشورا و به تبع آن حضور عباس بن علی(ع) در کربلا قرائتی عاطفی، داستانی و روایی است و فاقد جنبه های تجزیه و تحلیلی و پژوهشگرانه به معنای اخص کلمه است. این گونه کتابها یا به منبعی ارجاع نمی دهد و یا در صورت ارجاع دادن، منبع چندان معتبر نیستویژگی مشترک در این گونه کتابها وجود مطالب تکراری و روایات متناقض همراه با اشتباهات عدیده است. از جمله این کتابها می توان به "اسوه هایی از قیام عاشورا"؛ حسین اسعدی، "یاران پایدار امام حسین(ع)"؛ دکتر محمد هادی امینی، "آیین داران آفتاب (جلد ۲)"؛ محمد رضا سنگری، "یاران وفادار امام حسین علیه السلام"؛ سید بهلول سجادی

مردی، "یاران شیدای حسین بن علی"؛ مرتضی آقا تهرانی، "قطعه ای از بهشت (جامع ترین تاریخ واقعه کربلا) ۲جلد"؛ علی نجاتی (سیرجانی)، "آنچه در کربلا گذشت"؛ آیت الله محمد علی عالمی، سحاب رحمت؛ عباس اسماعیلی یزدی، "قصه کربلا"؛ علی نظری منفرد، "سفرنامه عشق سیری در تاریخ عاشورا"؛ احمد عظیمی زاده، "حماسه سازان عاشورا"؛ مصطفی اسرار، "قیام سالار شهیدان"؛ سید حسین شیخ الاسلامی، "همیاران اباعبدالله الحسین"؛ احمد سیاح، "از مدینه تا مدینه"؛ محمد مهدی تاج لنگرودی، "امام حسین و یارانش"؛ امیر علی پوی پوی، "اسیران و جانبازان کربلا"؛ پژوهشکده تحقیقات اسلامی، "تذکره الشهداء"؛ حبیب الله شریف کاشانی، "ذخیره الدارین فیما يتعلق سیدنا الحسین"؛ عبدالحمید حسینی حائری، "سوگنامه آل محمد"؛ محمد محمدی اشتهاردی، "وسيله الدارین فی انصار الحسین"؛ سید ابراهیم موسوی زنجانی و "مقتل الحسین"؛ شیخ عباس الحیاوی (عربی/ ترکی)، اشاره کرد.

در مقایسه با کتاب های فوق الذکر کتابهایی با رویکردهای توصیفی و نسبتاً تحلیلی تدوین شده است که مؤلفان با استناد به منابع متقدم و برخی منابع متأخر قرائتی تاریخی – روایی از تصویر عباس بن علی (ع) ارائه داده اند و در مواردی که در صدد اثبات یا رد مطلبی بر آمده اند، نوشتار آنها جنبه تحلیل به خود گرفته است. کتابهایی چون "مقتل ابی عبدالله الحسین"؛ زهیربن علی حکیم، "فرسان الهیجاء"؛ شیخ ذبیح الله محلاتی، "نفس المهموم، نفثه المصدور"، "منتهی الآمال"؛ شیخ عباس قمی، "انصار الحسین دراسه عن شهداء ثوره الحسین"؛ محمد مهدی شمس الدین، "حیاة الامام الحسین بن علی"؛ باقر شریف قرشی، "معالم المدرستین (جلد سوم)"، "اعیان الشیعه"؛ سید محسن امین، "مقتل الحسین"؛ عبدالزاق موسوی مقرر، "با کاروان حسینی از مدینه تا مدینه"؛ محمد جعفر طبسی و عزت الله مولایی، ترجمه عبدالحسین بینش، "پژوهش نامه امام حسین (ع)؛ اکبر اسدی؛ "زندگانی امام

حسین(ع)؛ سید هاشم رسولی محلاتی و ... البته باید گفت این نوع کتابها در برخی موارد به دلیل اعتماد کردن به منابع ضعیف و گزارشهای داستانی ضعفهایی نیز دارند.

به علاوه کتابهایی نیز تدوین و منتشر شده که با نگاهی نقادانه و پژوهشگرانه و در عین حال منصفانه به موضوعاتی که با واقعه کربلا و عباس بن علی(ع) ارتباط پیدا می کند به تبیین واقعیت تاریخ عاشورا پرداخته اند. قرائت مؤلفان، تاریخی بوده و تجزیه و تحلیل های تاریخی آنها در تبیین موضوعات مطروحه برای اهل تحقیق راهگشاست. از میان آنها می توان به معرفی و نقد منابع عاشورا؛ سید عبدالله حسینی، تحقیقی در نهضت عاشورا؛ مرکز مطالعات و پژوهش های فرهنگی حوزه علمیه قم، فریادهای شهید مطهری بر تحریفات عاشورا و حماسه حسینی (۳جلد)، فصلنامه انتقادی، فکری، فرهنگی (کتاب نقد)؛ انتشارات فرهنگ و اندیشه اسلامی، تأملی بر نهضت عاشوراء؛ رسول جعفریان و. اشاره کرد.

۱-۶-۲: کتبی که مستقلاً زندگی عباس بن علی(ع) را بررسی کرده اند.

کتابهایی که مستقلاً زندگی عباس بن علی(ع) را بررسی کرده اند عموماً با استفاده از شیوه داستان نویسی و با استناد به منابع نامعتبر و متأخر، روایات شفاهی و در برخی موارد خوابها و روضه ها صحنه هایی از جنگ و شهادت و کرامات و فضائل عباس بن علی(ع) را به تصویر کشیده اند. تصویر ارائه شده عموماً تصویری غیر تاریخی و کاملاً احساسی و عاطفی است. رویکرد مؤلفان رویکردی توصیفی و عاری از هر گونه تجزیه و تحلیل علمی است. البته در برخی موارد تحلیلهای بسیار سطحی و تعصب آمیز در لابه لای مطالب کتابها دیده می شود که مؤلفان در اثبات ادعا و اظهار نظر خود به کار برده اند. نقل داستان گونه و روان این گونه کتابها علاوه بر اینکه آنها را قابل استفاده عموم ساخته در تدوین و تجدید چاپ نیز مؤثر بوده است. کتابهای زیر در این دسته جای می گیرند: